

TARİHÎ ROMANLARIMIZDA (1871-1950) ÖĞRETMEN KAHRAMANLAR

Zeki TAŞTAN*

Hero Teachers in thi Turkish historical novels

An analysis of the hero teachers in the Turkish historical novels is put into three groups. These are the teachers of sultan, the teachers of medrese and the teachers teaching private courses. The topics ababout the teachers of sultans in these novels do not take much place, but the topics about the medrese teachers are intensively written. The charecters of the medrese teachers in these novels are reflected positively. The teachers teaching private courses in the Turkish historical novels are usually seen in the palaces and villas. Most of the teachers teaching private courses are expert in their fields, loyal to their jobs, helpful to their students, honest and reliable

Keywords Historical novels, teacher, characters, Turkish novel, teachers characters.

Anlatıma dayalı türlerde mutlaka eylemi üstlenen bir varlık yer alır. Bunların başında insan unsuru geldiği gibi anlatıdaki konunun özelliğine göre alegorik bir varlık, teşhis edilmiş bir nesne, eşya, şehir veya bir hayvan da kullanılabilmiştir. Ancak fail (yapan) ne olursa olsun kuşkusuz hepsinde insansı özellikler öne çıkartılır. Başlı başına insan unsuru ise, anlatı türü içinde en çok ilgi çeken ve aynı zamanda işlenmesi en karmaşık olanıdır. Bu ilgi çekici ve karmaşık yapının en iyi tahlil edildiği, çözüldüğü, okuyucunun kendisini bulduğu en uygun yer de kuşkusuz romandır. Zira roman, Peyami Safa'nın da dediği gibi başlı başına insansı konu alır.¹ Bu sebeple insan unsuru, toplumsal ve bireysel yönleriyle, fiziksel cephesi, ruhsal dünyası, duygu ve düşünceleriyle roman sanatı içinde bir cazibe merkezi oluşturmuştur. Yazarlar bu unsuru, her defasında farklı bir kimlik, mısıryan veya meslekle karşımıza çıkarmaktadırlar.

* Dr., Yüzüncü Yıl Üniversitesi Eğitim Fakültesi.

¹ Mehmet Tekin, *Romançı Yonuyla Peyami Safa*, İstanbul 1999, s. 46.

Romanda kahramanlar, konunun niteliğine göre farklı meslek gruplarından veya kalifiye elemanlardan tercih edilebilir. Seçilen kişi betimlenirken konunun özelliğine göre kahramanın mesleği de dikkate alınır. Bir psikolog kahraman tahlil edilirken onun meslekî nitelikleri incelikleriyle kavranabildiği müddetçe karakter ve ruh çözümlemelerinde başarıya ulaşılabilir. Ya da bir doktor betimlenirken uzmanlık isteyen birçok husus, yazar tarafından bilinmelidir. Bu açıdan bakıldığında bir yazar, yarattığı karakterinin özelliğine göre bir psikolog, doktor, öğretmen, hakim veya vasıfsız bir eleman gibidir. Bununla birlikte kahramanların meslekî nitelikleri tarihî romanlar söz konusu olduğunda çağı işleyen romanlardan farklılaşmaya başlar. Meselâ günümüzde modern bir doktorun uzmanlık bilgisiyle Kanunî dönemindeki bir tabibin ihtisaslık donanımı birbiriyle aynı olamaz. Bu hususta çağını işleyen romancının sahip olduğu bilgi birikimi, tarihî romancılarda daha fazla donanım ister. Zira tarihî roman, *özü gereği* geçmişi ele alınca eserlere konu olan kahramanlar da doğal olarak tarihin içinden seçilmekte ve meslekî nitelikleri de devrin şartlarına göre betimlenmektedir. Bu yazımızda 1871-1950 seneleri arasında Türk tarihi ile ilgili neşredilen tarihî romanlarımızda² özünde öğretici ve eğitici nitelikleri olan fakat günümüzle kıyaslandığında farklı yöntemler kullanan öğretmen kahramanlar üzerinde duracağız.

Osmanlı dönemi ve öncesinde öğretmenlik mesleğini yürüten kimseler, medrese, Enderun ve sıbyan mekteplerinde, örgün eğitim faaliyetleri içinde bulunan müderris, muallim, hoca denilen kişilerdi. Ayrıca cami, tekke, zaviye ve kütüphanelerde, devlet adamlarının ve zenginlerin konaklarında, bilginlerin, ediplerin, sanatçıların evlerinde de irşat faaliyetini yürüten, bilgili olan ve öğretmenlik vasfı taşıyan kişiler, Türk toplumuna yaygın eğitim faaliyeti sunmuşlardır. Bunların dışında gücü vakti yerinde olan aileler, okula gönderemedikleri veya göndermek istemedikleri çocuklarına kendi imkânlarıyla özel hoca (mürebbiye) tutarlardı.

İncelediğimiz romanlarda öğretmenlik (hocalık) vasfı taşıyan kahramanları üç grupta değerlendirmek mümkündür. Bunlardan birinci grubu Şehzade-padişah hocaları teşkil eder. İkinci grup başlı başına medrese hocalarına ayrılmıştır. Son grubu ise özel eğitim veren hocalar (mürebbiyeler) işgal eder. Her dönemin kendine özgü şartları olduğundan öğretmen kahramanları incelerken romanları kronolojik neşirlerine göre değil, ele aldıkları dönemlere göre inceleyeceğiz.

a) Şehzade-Padişah Hocaları

Tarihsel olarak Osmanlı şehzadelerinin hocalardan özel dersler aldıkları bilinmektedir. Şehzadeler, padişah olduktan sonra da usulen ulema arasından

2 1871-1950 yılları arasında Türk edebiyatında Türk tarihi ile ilgili neşredilen tarihî romanların tam listesi, tarihî roman teorisi ve tarihî romanlarla ilgili diğer hususları görmek için bk Zeki Taştan, *Türk Edebiyatında Tarihî Romanlar (Türk Tarihi ile İlgili, 1871-1950)*, İ.Ü. Sos. Bil. Enst. Yayınlanmamış Doktora Tezi, c. I-II, 2000.

kendilerine hoca seçmişlerdir. Ancak Çelebi Mehmet'e (1413-1421) kadar kimlerin padişah hocalığı yaptığı henüz tespit edilememiştir.³

Çelebi Mehmet'ten sonraki dönemi konu alan *Kara Davut'ta*⁴ Şehzade Mehmet'in, Molla Akşemsettin'in öğrencisi olduğu, bundan başka damadı ve veziri Zağanos Paşadan da lisan dersleri aldığı belirtilir. Zağanos'un, özel tercüman Kristovolos ile birlikte Fatih'in fikren yükselmesine büyük bir çaba sarf ettikleri kısaca zikredilir.

*Yavuz Sultan Selim Ağlıyor'da*⁵ esere adını veren Şehzade Selim'in Muhyiddin Efendi ve Halimi Çelebi adında iki tane hocası yer almaktadır. Her iki hoca da romanda figüratiftir. Bu kişilerin, romanda işgal ettikleri yerlerden ziyade Şehzade Selim'in karakterinin, düşüncelerinin şekillenmesinde üstlendikleri rol önemlidir.

On dört yaşına kadar utangaç bir çocuk olan Şehzade Selim, Cem Sultan olayı ve özellikle de Fatih Kanunnamesinin kardeş katline dair fırcasını öğrendikten sonra çok değişmiş; yavaş yavaş utangaçlığını üzerinden atıp cesur ve atılgan bir genç olmaya başlamıştır. Bu değişikliği en iyi takip edenlerden birisi de hocası Muhyiddin Efendidir. Öğrencisinin tabiatındaki değişikliği hayra yoran Muhyiddin Efendi, zekâsına hayran olduğu ve bir padişah için gerekli bütün meziyetleri gördüğü Selim'e büsbütün bağlanmıştır. II. Beyazıt'ın vefatı akabinde tahta geçmesi muhtemel kişilerden Şehzade Korkut veya Şehzade Ahmet'in yanında Selim'in akıbetinin ne olacağı, on altı yaşında olmasına rağmen iyi bir süvari ve kuvvetli bir şair olan, Farsçayı çok iyi konuşan öğrencisine padişahlığın müyesser olup olmayacağı onu derin düşüncelere salmaktadır. Bir gün bu meseleyle ilgili bir hususu talebesiyle konuşmaya karar verir. Şehzade Selim, çok sevdiği ve saygı duyduğu hocasının anlattıklarını merakla dinler. Muhyiddin Efendi, Selim'e yıllar önce gerçekleşen bir olayı hikâye eder. Buna göre Amasya Sarayına gelen dervişin biri, Şehzade Beyazıt'ın (II. Beyazıt) o gün doğacak çocuğuna ileride tahtın müyesser olacağını müjdelemiştir. Selim, bu çocuğun kendisi olduğunu öğrenince büyük bir heyecanla hocasının ellerine sarılıp öper. Muhyiddin Efendinin anlattıkları, Selim'in içindeki padişahlık isteğini ateşleyen en önemli hususlardan biri olmuştur. Tahtın daima büyük evlada müyesser olacağını bilen Şehzade Selim'in ruhunda bu olaydan sonra büyük isyanlar depresmeye başlamıştır.

Şehzade Selim, Trabzon'a atandıktan hemen sonra ilin idaresini doğrudan doğruya ele almış ve genç yaşından beklenilmeyecek bir olgunlukla işleri yürütmeye başlamıştır. Fakat fazla asabi oluşu ve en ufak suçlara bile en ağır cezaları veriş, talebesinin her şeyiyle ilgilenen Muhyiddin Efendinin dikkatini

3 Prof. Dr. İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Osmanlı Devletinin Saray Teşkilatı*, 1998, s. 359

4 Nizamettin Nazif, *Kara Davut*, c. I, İst. 1928, 406 + 2 s., C. II, İstanbul 1928, 440 + 5 s., C. III, İstanbul. 1930.

5 Feridun Fazıl, *Yavuz Sultan Selim Ağlıyor*, Ankara 1947.

çeker. Muhyiddin Efendi, devlet idaresinde fazla şiddet göstermemesi, acele karar vermemesi, gurura kapılmaması hususlarında talebesini uyarır. Selim, hocasına hak vermekle birlikte bildiğini okumaya devam eder. Muhyiddin Efendi, talebesine nasihat verdiği günün ertesinde, sarayın kapısının önünde nöbet mahalline geç gelen iki muhafızın idam edildiğini teessürle öğrenir.

Şehzade Selim'in ikinci hocası Halimi Çelebidir. Şehzade Selim'in taht yolunda çalışmalarını yoğunlaştırdığı bir zamanda Halimi Çelebinin şehzadenin hocalığına atandığı ve birkaç gün içinde deniz yoluyla Trabzon'a gideceği belirtilmektedir.⁶ Ancak bu atanmadan sonra Halimi Çelebi, şehzade hocası olarak değil padişah hocası olarak karşımıza çıkar.

Padişahlık hayatında daha da sert bir çehreye bürünen, verdiği karardan dönmeyen, devlet işlerinde asla müsamaha tanımayan Yavuz Sultan Selim'in en çok etkisinde kaldığı kişilerin başında hocası Halimi Çelebi gelmektedir. Akşamları hocasıyla birlikte oturan, -şiiirden, edebiyattan konuşan Yavuz, hocasının sözlerine büyük ehemmiyet atfetmekte ve onunla her konu üzerinde istişarede bulunmaktadır. Çaldıran zaferinden sonra hocasıyla Mısır seferi üzerine sohbet eden Yavuz, ondan ömrün kısalığı ile ilgili sözler duyunca düşüncelere dalmış, bu olaydan sonra çalışmalarına daha da hız vermiştir.

Halimi Çelebi, sadece saraylarda değil, seferlerde de padişahın yanındadır. Vefatı da seferler esnasında gerçekleşmiştir. Ridaniye Savaşından sonra Mart 1518'de Türk ordusu Halep'e girdiğinde Halimi Çelebinin hastalanarak vefat ettiğini görüyoruz. Padişah Selim, hocasının vefatına oldukça üzülür.

Gerek şehzadeligi gerekse padişahlığı döneminde olsun hocaların Sultan Selim'in üzerinde önemli etkileri olduğu görülmektedir. Hatta hocaların tarihin seyrini değiştirebilecek derecede Yavuz Sultan Selim'i etkilediklerini söylemek mümkündür.

Bunlardan başka *Sumer Kızı'nda*⁷ Bilge; *Ahmet Metin Ve Şirzat'ta*⁸ Şirzat; *Cezmi'de*⁹ Kırım Şehzadesi Âdil Giray; *Safiye Sultan'da*¹⁰ Şehzade Murat; *Sadullah Ağ'a'da*¹¹ Şehzade Selim'in de özel hocalardan dersler aldıkları belirtilmiş, ancak bu hocaların kimler oldukları hakkında aydınlatıcı bilgi verilmemiştir.

b) Medrese Hocaları (Müderriis-Dersiâm)

Osmanlı eğitim sisteminde örgün eğitimin en güçlü yanını, bilindiği gibi medreseler oluşturmaktadır. Medresedeki temel akademik kişi, akademik faaliyeti

6 *Yavuz Sultan Selim*. İstanbul 1977.

7 Iskender Fahrettin, *Sumer Kızı*, İstanbul 1933

8 Ahmet Mıdhat, *Ahmet Metin Ve Şirzat -yahut- Roman İçinde Roman*, İst. 1309 (1892), 727 s

9 Namık Kemal, *Cezmi*, 1-6 cüzler, İstanbul 1297-1299 (1880-1883); kitap hâlinde ilk baskı: 1304 (1887).

10 Turhan Tan, *Safiye Sultan*, İstanbul 1939.

11 Ziya Şakır, *Sadullah Ağ'a*, İstanbul 1944.

yürüten ve ondan sorumlu olan müderrislerdi. Osmanlılarda müderrislerin, büyük ölçüde İslam'ın öğretmene verdiği değerden kaynaklanan, çok itibarlı yerleri vardı. Osmanlılarda ilk müderris Orhan Gazi Medresesine tayin edilen tanınmış âlimlerden Dâvûd-ı Kayserî'dir.¹² II. Mehmet ve I. Süleyman dönemlerinde oldukça iyi bir eğitim seviyesi yakalayan Türk medreselerinde akademik kadronun da seviyesi oldukça yükselmiştir. Bu tarihten sonra medreselerde önce duraklama arkasından da gerileme başlar. Özellikle XVIII. yüzyılın başlarında siyaset ve iltimasın daha çok ön plana çıkmasıyla medreselerde ilmî hürriyet büyük yara almış ve akademik kadronun seviyesinde de önemli gerilemeler görülmüştür.¹³

İncelediğimiz romanlarda yer alan müderrislerden çoğu ikinci derecede, figüratif kahramanlardır. Bunlar içinde sadece Sultan İbrahim döneminde (1640-1648) yaşamış olan Cinci Hoca lakabıyla maruf Safranbolulu Hüseyin Efendiye, aslı karakter olarak bazı romanlarda yer verilmiştir.

I. Süleyman (Kanunî) dönemine giden *Hurrem Sultan*'da¹⁴, Süleyman Halife adında bir müderris yer almaktadır. Figüratif olan bu kahraman, Sultan Süleyman'ın huzurunda gerçekleşen ilmî bir toplantı esnasında karşımıza çıkar.

İlim meclisi, bir gelenek üzere tertip edilmiştir. Anlatıcı, şehzadelerden Mustafa ve Selim'in sünnet düğünleri esnasında ilmî bir meclisin toplanması gerektiğini, düğünün on altıncı gününde bu eksikliğin tamamlandığını, bütün ünlü hocaların padişahın huzuruna getirilerek münakaşaya sevk olduklarını söyler.

Toplantı, gelişigüzel bir ilim meclisi değildir. Padişahın huzurunda yapılacak olan konuşmalarda kudret ve kabiliyet gösterenler büyük şöhret kazanacaklar ve mesleklerinde kolayca yükselmek yolunu bulacaklardır. Acze düşenlerin ise adları cehalet numunesi olarak dillere düşecektir. Anlatıcı, bu yüzden meclisteki hocaların hepsinin zekâlarını seferber ettiklerini, bütün bilgilerini harekete geçirdiklerini, aşk ve şevkle münakaşa ettiklerini söyler.

Fakat padişahın huzurunda bulunmak, hocaları heyecana sevk ettiğiinden şaşırınlar ve kekeleyenler olur. Bunların içinde Süleyman Halife adında bir müderris, telaşa ve heyecanda bütün arkadaşlarını geride bırakır. Hünkâr, onun "saçmaladığını" görünce dayanamaz ve kendisine makul konuşmasını ihtar eder. Ancak tembih biraz sert olunca müderris büsbütün şaşırır. O anda bayılan müderris, halılar üzerine yıkılır. Emir üzerine müderris halının üzerinden

12 Prof. Dr. Mehmet İpşirli, "Klasik Dönem Osmanlı Devlet Teşkilatı", *Osmanlı Devleti ve Medeniyeti Tarihi*, c. I. İstanbul 1994, s. 260.

13 İpşirli, age., s. 251-253; A. Adnan Adıvar, *Osmanlı Türklerinde İlim*, İstanbul 1991, s. 16; Mustafa Bülge, *İlk Osmanlı Medreseleri*, İstanbul 1984, 326 s; Doç. Dr. İlyas Çelebi, "Osmanlı Medreselerinin Kuruluşu, Yükseliş ve Çöküş Nedenleri" *Osmanlı*, c. V, Ankara 1999, s. 172; Niyazi Altunkaya, "Türkiye Cumhuriyeti'nde Din Eğitimi", *75 Yılda Eğitim*, İst. 1999; bk. Cahit Baltacı, *XV-XV Asırlarda Osmanlı Medreseleri*, İstanbul 1976.

14 Turhan Tan, *Hurrem Sultan*, İstanbul 1937.

kaldırılarak evine götürülür. Padişah da bahsin bitirilmesini emreder. Fakat henüz toplantı dağılmadan müderrisin evinin önünde vefat ettiği haberi gelir.

Romanda kısaca yer almasına karşın Süleyman Halifenin varlığından çok yokluğunun medreseliler açısından yarattığı etki önemlidir. Anlatıcı, bu olayın hocalar üzerinde korkunç bir ders teşkil ettiğini ve medrese hayatına bir çalışma aşkı getirdiğini söyler. Artık talebe ve muallimler, bir gün padişah huzurunda mübaheseye davet olunmak ihtimaliyle çok daha iyi çalışmakta, öğrenmeyi, bellemeyi ve âlim olmayı ülkü edinmiş bulunmaktaydılar. Anlatıcı, on altıncı asırda İstanbul'da hayli bilgin hoca yetişmesinde bu olayın etkisini vurgular. Ona göre bir kurban veren medrese, yetmiş seksen yıl içinde birkaç düzine değerli hoca kazanmıştır.¹⁵

Tarihte Cinci Hoca lakabıyla tanınan Safranbolulu Hüseyin Efendi, tarihî romancılarımızın rağbet ettiği kişilerin başında gelmektedir. Fakat birkaç romanda geçmesine rağmen aldığı müderrislik payesine sadece Saraylarda Mecnunlar,¹⁶ Osmanlı Rasputini Cinci Hoca,¹⁷ Osmanlı Saraylarında Cinci Hoca'da¹⁸ vurgu yapıldığını görüyoruz.¹⁹

Hüseyin Efendi söz konusu romanlarda, girdiği medresede en önemli yeteneklerinden birisi olan büyü ve sihir işleriyle uğraşmaya devam edince Müderris Mehmet Efendi tarafından yükselişi engellenen, ancak saraya kapağı atıp Sultan İbrahim'in gözüne girdikten sonra ikbal basamaklarını hızla yükselmesini bilen, muhteris, çıkarıcı, menfaatperest, ahlâksız, dalavereci, entrikacı ve sahtekâr birisi olarak tasvir edilir.

İlk olarak *Saraylarda Mecnunlar*'da, karşımıza çıkan Cinci Hocanın aldığı müderrislik payesine, hayat hikâyesi özetlenirken değinilmiştir. Safranbolulu meşhur üfürükçülerden Şeyh Mehmet Efendinin oğlu olan, babasına işlerinde yardım ederken üfürükçülüğü öğrenen Cinci Hoca, İstanbul'a gelerek tahsilini tamamlamaya çalışmış, bu arada üfürükçülüğe de devam etmiş, bu konudaki ünü saraya kadar uzanmıştır. Anlatıcı, genç Cinci Hocanın saraya girdikten sonra rahatsız olan padişahı okuyup üflediğini, iyileşme belirtileri görülen Sultan İbrahim'in zamanla kendisine büyük teveccüh gösterdiğini söyler. Padişahın gözüne giren Cinci Hoca için artık ikbal basamaklarını aşmak kolay olacaktır. Az zaman sonra "Hocanın cehaletine ve Şeyhülislâmın itirazına rağmen" Cinci'ye Hatt-ı Hümayunla müderrislik payesi verilir. Yüklü maaş ile birlikte bir de tefriş olunmuş yüksekçe bir konak tahsis edilir.

15 *Hürrem Sultan*, 1937

16 Selanikli Fazlı Necip, *Saraylarda Mecnunlar*, İstanbul 1928.

17 Turhan Tan, *Osmanlı Rasputini Cinci Hoca*, İstanbul 1938.

18 Ziya Şakir, *Osmanlı Saraylarında Cinci Hoca*, İstanbul 1944.

19 Cinci Hoca'nın geçtiği diğer romanlar şunlardır: Iskender Fahrettin Sertelli, *Deliler Saltanatı*, İstanbul 1931, 300 s.; Iskender Fahrettin Sertelli, *Telli Haseki*, 1932; Zuhuri Danışman, *Sahte Şehzade*, Ankara 1950.

Osmanlı Rasputini Cinci Hoca'da Hüseyin Efendiye verilen paye, fiilî vak'a zamanı içinde canlandırılır. Sultan İbrahim, üfürükleriyle kendisini iyileştiren Cinci Hocaya bir ihstanda bulunmak ister. Ona bir dileği olup olmadığını sorar. Molla Hüseyin, içindeki hırsı saklayarak güya büyük bir tevazu içinde padişaha yaklaşır:

“Molla Hüseyin, önünde asılı duran altın merdivenin basamaklarını hızla aşmak ve en üst basamağa ulaşış orada yaşamak hırsı ile kıvranıp duruyordu. Bu merdiven ulemaya mahsus mertebeleri gösteriyordu ve Şeyhülislamlık feracesi asılı duruyordu. Fakat hırsını hissettirmek istemediğinden ağır davranıyordu. Hünkar: <Söyle hocam> diye ısrar edince yer öptü:

-Bir müderrislik payesi ihsan buyurursanızkulunuzu ihya etmiş olursunuz.

-Verdim hocam, hemen verdim”²⁰

Anlatıcı, padişahın, müderrisliğin sadece adını duyduğunu fakat kimlerin ne surette müderris olacaklarından ve onların yaptıkları işlerden habersiz olduğunu belirtir. Bu yüzden Sultan İbrahim, Cinci Hocayı usulsüz atadığını da bilmemektedir. Ancak o devirde Ocaklı ile iyi bir dayanışma içinde olan hocaların, kanun ve teamüle aykırı rütbe, mevki ve hizmet verilmesine kolay kolay rıza göstermeyeceklerine dikkat çeken anlatıcı, Cinci Hocaya müderrislik payesi verildiğini bildiren emirname Şeyhülislâm Yahya Efendiye geldiğinde kıyametin koptuğunu, her ağızdan bir isyan sesinin yükseldiğini anlatır. Bütün ulema zümresi, henüz mülazım bile olmayan bir üfürükçüye müderrislik payesi verilmesini ilme hakaret saymışlardır.

Bütün olanları dikkate alan Şeyhülislâm Yahya Efendi, saraya gönderdiği tezkerede, Danışmend Molla Hüseyin'e müderrislik payesi verilemeyeceğini anlatır. İçindeki ihtirası hiçbir zaman dindiremeyen Cinci Hoca, Şeyhülislâma cevap dahi vermeyi düşünmeyen Sultan İbrahim'i etkilemek için oldukça çaba sarf eder. Neticede onu kandırmayı başarır. Sultan İbrahim, Yahya Efendiye gönderdiği bir emirname, Cinci Hocaya “üç derece daha yüksek bir paye” verdiğini bildirir. Ulema bunun üzerine küplere biner. Fakat bu gidişle Cinci'ye Şeyhülislâmlık bile verilebileceğini sezdiklerinden şimdilik hınçlarını zaptetmeyi daha uygun görürler.

Cinci Hoca böylece başkalarının on yılda dahi aşamayacakları merhaleleri bir adımda geçer. Ancak doymamıştır. Padişah üzerindeki etkisini yani dilediğini yaptırarak bir kudrette oluşunu fark edişinin, hırslanmasında büyük payı vardır. Altmış akçe geliri olan bir müderrislikle yetinmeyi aptallık sayan Hoca, bir müddet sonra Galata kadılığına gelmeyi başaracaktır.

Osmanlı Saraylarında Cinci Hoca'da Hüseyin Hoca'nın müderrislik payesi alışı yukarıdakine benzer diyaloglarla anlatılır. Hasta olan Sultan İbrahim,

20 *Osmanlı Rasputini Cinci Hoca*, 1938.

kendisini üfürükleriyle iyileştiren kişinin hoca olduğunu, ancak medresesi olmadığını öğrenince şaşırır. Aralarında şu diyalog geçer:

“-Söyle.. Hangi medreseyi istersin.. Söyle.

-Süleymaniye'nin (Sahn) medresesini isterim, Sultanım.

-Verdim gitti. Verdim gitti. Amma beni okuyacaksın ha. Hiç yanımdan ayrılmayacaksın. Sen benim hocam olacaksın. Oku bakalım; biraz daha oku..²¹

Cinci Hoca bu olaydan sonra ikmal basamaklarını hızla yükselir. Ancak uğraşları içinde müderrislik meselesi artık pek gündeme gelmez.

Ele alındığı romanlarda Cinci Hocanın, siyasetin etkisiyle usulsüz bir şekilde müderrislik payesiyle ödüllendirilmesi, 18. yüzyıl medreselerinin içinde bulunduğu yozlaşmaya bir örnek olarak düşünülebilir. Ancak aynı romanlarda tasvir edilen Hüseyin Efendinin hocası Müderris Mehmet Çelebinin duruşu da, ilmî hürriyetin henüz yok olmadığını, iltimasın değil, kadir ve kıymetin taktir edildiğini göstermektedir.

Müderris Mehmet Efendi, *Osmanlı Rasputini Cinci Hoca* ve *Osmanlı Saraylarında Cinci Hoca*'da figüratif olarak geçen, işinin ehli, izan sahibi, muktedir bir hocadır. *Osmanlı Rasputini Cinci Hoca*'da okumak gayesiyle İstanbul'a gelen Hüseyin Efendi, ona çömez yazılmayı başarır. Bu saatten sonra Cinci, hocasının kitaplarını taşır. Çarşıdan aldığı eşyayı eve götürür. Yemekte peşkirini tutar. El suyunu döker. Her fırsatta hocasının gözüne girmek için elinden ne gelirse yapmaya çalışır. Müderris Mehmet Çelebi, bir yıl kadar özel işlerinde kullandıktan ve bazı bilgileri verdikten sonra Hüseyin'i danışmend yapar. Bu paye, ileride Mehmet Çelebi kadı olursa, Hüseyin'e de kadı yardımcılığı yolunu açmaktadır. Fakat Hüseyin Efendinin üfürük işlerindeki şöhreti hocasının kulağına kadar gidince bütün işler tersine dönmeye başlar. Müderris Mehmet Efendi, yapılan kepezelikler üzerine talebesine karşı tavrı alır. Onu artık sevmez ve bir müddet sonra hizmetinden de uzaklaştırır.

Müderris Mehmet Efendinin İzmir kadılığına tayini, Cinci Hocaya ikbal yolunu açar. Usule göre Molla Hüseyin de hocasıyla İzmir'e gidecektir. Cinci Hoca, kadı muavinliği hevesiyle yol hazırlıklarına başlar. Ancak hocasının; “Sen burada kalacaksın. Yeni müderrise danışmend olacaksın. İzmir'de işin yok.”²² sözleri üzerine yıkılır. Ağlamaya, sızlamaya, hocasına yalvarmaya başlar. Mehmet Çelebiyi insafa getirmek için bütün tanıdıklarını harekete geçirir. Fakat Mehmet Çelebi, her iltiması, her şefaati şiddetle reddeder. Molla Hüseyin'i yanına almaya yanaşmaz ve başka birisini alarak İzmir'e hareket eder.

Müderris Mehmet Çelebi, *Osmanlı Saraylarında Cinci Hoca*'da da benzer duruşuyla karşımıza çıkar. İzmir'e tayin olan hoca, malum karakterinden dolayı

21 *Osmanlı Saraylarında Cinci Hoca*, 1944.

22 *Osmanlı Rasputini Cinci Hoca*, 1938.

Cinci'yi yanında götürmez. Ona göre “ulema sınıfında ilmi ile amil olan bir müderrisin postuna”²³ Cinci'nin oturması mümkün değildir. Zira o, Cinci'yi yanında götürmemekten başka talebesinin medresede kalmasına dahi karşı çıkmaktadır.

Müderris Mehmet Çelebinin ilmî duruşu, böylece bir görevin haksızca elde edilmesini ve Cinci Hocanın yükselişini engellemiştir.

Sultan III. Selim devrine uzanan *Dehşetler İçinde*'denin aslı kahramanlarından Kadı Abdurrahman Paşanın en büyük oğlu olan yirmi dört yaşlarındaki Mehmet Efendi, ulemadan bilgili bir müderris olarak tanıtılmaktadır. Dünyada ilim ve irfandan başka bir şeye kıymet vermeyen Mehmet Efendi, hiç evlenmemiştir. Annesi Hüsna Hanım, oğlunun bir an önce evlenmesini arzulasa da dileğini gerçekleştirmeye bir türlü muvaffak olamaz. Bir ara oğlu Mehmet'in, akrabalarından Peyker Hanımla yakından ilgilendiğini gören Hüsna Hanım'ın içinde bir ümit doğar. Bu yakınlaşmadan oldukça bahtiyardır. Fakat gerçekte Müderris Mehmet Efendi, Peyker'in güzelliği ve fiziğiyle değil, kafasının içiyle; kıtaba, edebiyata olan tutkunluğuyla ilgilenmektedir. Peyker Hanımın “muhakemat-ı mantikiyye, malumat-ı edebiyye”²⁴ sine hayran olan Mehmet Efendi, onunla edebiyat üzerine konuşmaktan büyük zevk duymaktadır.

Müderris Mehmet Efendi, ilimden başka bir şey düşünmemesine rağmen kendisini medreseye kapatan, dünyayla ilişkisini kesen birisi değildir. O, ülkenin geleceği hakkında sürekli düşünmektedir. Nizam-ı Cedit olayının konu alındığı romanda, devrin panoraması ve siyasî gelişmeler, İstanbul'da gerçekleşen karışıklıklar, Müderris Mehmet Efendinin, babası Kadı Abdurrahman Paşaya yazdığı mektuplarda geniş bir şekilde betimlenir. Kadı Abdurrahman Paşa, İstanbul'daki gelişmeleri oğlunun verdiği bilgiler sayesinde öğrenir.

Müderris Mehmet Efendi, babasına yazdığı mektuplarda devleti çöküşe götüren sebepleri tek tek irdeler. Enderun bürokratlarının zevk ve sefa içinde yüzdüklerini belirten Mehmet Efendi, İstanbul'daki “kaht-ı rical”e dikkat çeker. Devletteki israfın tasavvur olunamayacak noktalara ulaştığını, “saray-ı Hümayunda cenk ve cidal bahsi”nin yasaklandığını ifade eden²⁵ Mehmet Efendiye göre şımarıklıklarında sınır tanımayan yeniçerileri, III. Selim'in merhametli yönetimi azdırmıştır. Şehzade Mustafa'nın etrafında bazı menfaatperestlerin kümelenmesi de tehlikeli gelişmelerin olabileceğini işaret etmektedir. Müderris Mehmet Efendi, bu konularda bir an önce ciddi tedbirlerin alınması gerektiğinin altını çizer. Ancak kötü gidişat karşısında tedbir alınmayınca bir müddet sonra beklenenler gerçekleşmeye başlar. Sultan Selim, Sultan Mustafa, Sadrazam Alemdar Paşa ve Kadı Abdurrahman Paşanın katledilmeleriyle kaos son haddine

23 *Osmanlı Saraylarında Cinci Hoca*, 1944.

24 *Dehşetler İçinde*, c. I, 1910.

25 *Age.*, c. II, s. 70.

varır. Türkler, içte birbirlerini katlederken düşman kuvvetler devleti parçalamaya gayret ederler. Osmanlı Devletinin dört bir tarafı isyanlarla çalkalanır. Müderris Mehmet Efendinin öngörülere gerçekleşmiş ve hayatı daha da dramatik bir hâl almıştır.

Tarihî romanlarımızda söz konusu müderrislerden başka *Selçuk Saraylarında Ömer Hayyam'ın Hayat ve Maceraları*'nda²⁶ Ömer Hayyam, Nizâmülmülk ve Hasan Sabbah'a ders veren İmam Muvaffak; Kanunî dönemine giden *Deli Deryalı*'da²⁷ Gevheri; Sultan İbrahim dönemine giden *Osmanlı Rasputini Cinci Hoca*'da, saraya karşı isyan edenlerle birlik olan Muslî Çavuş ile sahn müderrisi Köse Alı; III. Ahmet dönemine giden *Ayşim*'de²⁸ Ayşim'in hocası, Fatih dersiâmı Hafız Taceddin, figüratif olarak geçen müderrislerdir.

c) Özel Eğitim Veren Hocalar

Eskiden Türk eğitim sisteminde medrese, enderun gibi örgün eğitim kurumları ve tekke, camî gibi yaygın eğitim veren yerler dışında da eğitim alınırdı. Özellikle zengin aileler çocuklarına özel hocalar tutarlar, hatta bazen anne babalar çocuklarına hocalık yaparlardı. Tarihî romanlarımızda 13. yüzyıldan Osmanlı İmparatorluğunun son dönemlerine kadar uzanan romanlara kadar bazı özel hocaların varlığına rastlamak mümkündür. İlk olarak Cengiz Han dönemine giden *Kızıl Tuğ*'da²⁹ özel hocalar karşımıza çıkar.

Kızıl Tuğ'da yer alan özel hocalar, Ömer ile Ali Mervan'dır. Bunlardan başka Şair Ömer Hayyam'ın da özel dersler verdiği kısaca belirtilir.

Ömer ile Ali, İsmailiye şeyhi Hasan Sabah'ın çocuklarına özel dersler vermek için Şam'dan getirtilmişlerdir. Yazara göre her iki hoca da “koyu yobaz”³⁰ olmaları dolayısıyla yanlış seçimlerdir. Anlatıcı, Türklüğünü unutan Şeyhülcebel'in, çocuklarına Bağdat'ta bulunan Türk hocalar yerine Arap hocalar getirtmesini de eleştirir.

Şam'dan gelen Ömer ve Ali, çıkarıcı, sahtekâr iki hemşehridirler. Esasında Ortodoks olan bu kişiler, İslâm dinini daha kârlı ve güçlü gördükleri için dinlerini değiştirmiş iki Lübnanlıdır. Esmer tenli, “patlak gözlü” kuru bir adam olan Ömer İbn-i Zeyyat, doğru dürüst düşünemeyen, her işte arkadaşına danışan, afyon müptelası bir esrarkeştir. Ali ise aksine düşünmeden iş yapmayan, ağzına hiç afyon koymamış, iri göbekli, obur birisidir.

Şeyhülcebel'in çocukları Sabiha ile Halit, Ömer Hayyam gibi “özgür düşünceli bir hocadan” sonra bu iki “koyu yobaz”ın anlattıklarını; “kabir azabı,

26 Ziya Şakir, *Selçuk Saraylarında Ömer Hayyam'ın Hayat Ve Maceraları*, İstanbul. 1943.

27 Nizamettin Nazıf, *Deli Deryalı*, 1928.

28 Enver Behnan, *Ayşim*, 1934.

29 Abdullah Zıya, *Kızıl Tuğ*, İstanbul 1927.

30 *Kızıl Tuğ*, 1981.

gayya kuyusu” öykülerini oldukça saçma bulurlar. Bir gün ıkı hoca, Hasan Sabah’ın emri üzerine Halit’e evlilik dersi vermek için odasına gelirler. Ancak Halit bir türlü ısınmadığı hocaları şiddetle tersler. Onlara, evlilik, konuşma sanatı, ata binmek gibi hususlarda hiçbir şey öğrenmek istemediğini bildirir. Hocalar, Hasan Sabah’tan çok korktuklarından geri dönebilirler, ancak ders anlatmak yerine Halit’le aynı odada oturmayı; biri esrar çekmeyi, biri de karnını doyurmayı uygun görürler. Böylece tam üç gün odada beklerler. Ancak Halit onlara hiç teveccüh göstermez. Kısacası ne kendisi ne de kardeşi Sabiha, hocalarla bir türlü anlaşamazlar. Hocalar, ders veremeyeceklerini anlayınca Hasan Sabah’a başka şekillerde hizmet etmeyi, böylece rahat ortamdan ayrılmamayı düşünürler. Artık onlar çocuklara ders veren iki hoca değil, Şeyhülcebel’e casusluk eden, onun gizli ve karanlık işlerini yapan iki kafadardır.

Vak’a zamanı Kanunî Sultan Süleyman devrinin (1520-1566) son on yılıyla III. Murat iktidarının (1574-1595) ilk senelerini kapsayan *Cezmi*’de esere adını veren Cezmi’nin, babası ve amcası tarafından eğitildiğini görüyoruz. Henüz iki yaşındayken öksüz kalan Cezmi’nin ilk hocası, asker olan ve mesleğine oldukça ehemmiyet veren babasıdır. Babasının askerliğe kıymet vermesi doğal olarak Cezmi’nin de terbiyesine yansır. Annesi de olmadığı için Cezmi’de şefkat ve incelikten önce gayret ve cesaret tarafları daha önce gelişmeye başlar.

Babasının terbiyesinden sonra dokuz on yaşlarındaki Cezmi, derslerini yine bir asker olan amcasından okur. İleriye gören bir kişi olan amcası, devrin kültürel atmosferine uygun biçimde yeğenine zamanının müspet ilimlerini öğretir. Cezmi’nin temiz bir mizaca kavuşması, bilgisi, görgüsü, terbiyesi; her iki hocanın da onda büyük emeği olduğunu göstermektedir. Ancak Cezmi on beş-on altı yaşlarındayken amcasını, yirmi yaşına gelince de babasını kaybeder. Eğitimini tamamlamak gayesiyle İstanbul’a gelir.

Vak’a zamanı 1551-1683 senelerini kapsayan *Ciğerdelen*’de³¹ Hafız Nuri’nin özel dersler verdiğini görüyoruz. Roman, Stulni-Belgrat sancağında zeamet sahibi Sarı Sipahiler ailesinin kuşaklar arası yaşantısını konu alır. Sarı Sipahiler, Şahinkonak adı verilen bir çiftlikte yaşarlar. Çiftliğin elemanları arasında Hafız Nuri de vardır.

Hafız Nuri, çiftliğin imamıdır. Renkli bir kişiliğe sahip olan Hafız Nuri, namaz kıldırmanın dışında çocukların dersleriyle ilgilenen, gaza meydanlarında boy gösteren, çevreyle sıkı bir dostluk geliştiren birisidir. Oldukça güvenilir olan Hafız Nuri, Sarı Sipahiler tarafından benimsenmiş, âdeta onlarla bir aile olmuş dürüst, vefalı, cefalı, cesur bir dosttur.

Hafız Nuri, Sarı Sipahilerden Mustafa’ya, daha sonra onun oğlu Sinan’a özel dersler verir. Mustafa, Hafız Nuri’nin mescit odasında cemaatle beraber namaz kılarak güne başlar. Ardından ok talimleri, atışlar, cirit oyunları, güreş,

31 Safiye Erol, *Ciğerdelen*, İstanbul 1946.

binicilik faaliyetleri gelir. Hafız Nuri, öğleden akşama kadar talebesi Mustafa'ya, zamanın ilmine dair ne ders olabilirse, "Yıldızlar bilgisinden, Acem edebiyatına varıncaya kadar" bütün bilgileri vermeye çalışır. Hafız Nuri'nin genç yaşına rağmen zamanın ilimlerine dair birçok hususta bilgili oluşu, doğal olarak talebenin yetişmesinde de olumlu etki yapar. Hafız Nuri'nin mütebahhir yönüne, özellikle Macar Gref Stefan'la konuşması münasebetiyle daha açık bir şekilde vurgu yapılır. Yazar, Hafız Nuri'nin Gref Stefan'la Yunan filozofları, âyetler, hadisler, tefsirler ışığı altında uzun münakaşalar yaptığını anlatır.³²

Hafız Nuri, ders vermesinin dışında talebesiyle çok da iyi bir dosttur. Hatta onunla birlikte gizlice kaçamaklarda bulunur. Hem hocası, hem arkadaşı olduğu Mustafa ile Macar köylerine varıp içki içerek "harama el vurur"lar.³³ Hafız Nuri, bağnaz olmamasına rağmen eğlence ve hovardalıklarında da seviyelidir. Vazifeyi asla ihmal etmez. Şiirle de yakından ilgilenen Hafız Nuri, bağlaması, tamburuyla çok zengin bir kişilik portresi çizer.

Hafız Nuri, Mustafa'yı birçok yönüyle mükemmel yetiştirir. Ancak onda elde ettiği başarıyı Sinan'da elde edemez. Başarısızlığın sebebi Hafız Nuri değil, bizzat Sinan'ın kendisidir. Zira Sinan, çocukluğundan beri Sarı Sipahilere benzemeyen, korkak tabiatlı, çıkarıcı, kıskanç ve geçimsiz birisidir. Konağın otoriter idarecisi Veli Kocanın dahi baş edemediği Sinan'ın üstesinden doğal olarak Hafız Nuri gelemez.

Hafız Nuri, konağın imamı, çocukların özel hocası, cenklerin öncüsü olması yanında, sadakati, güveni, koruyuculuğu ile de Sarı Sipahilerin en önemli dayanağı olmuştur. Serhat boylarında Türk'ün yücelmesi için ömrünü vakfeden Hafız Nuri, Sinan'ın evden çıkmadığı zamanlarda Şahinkonak namına gazalara dahi gitmiştir. Nihayetinde Sarı Sipahiler gibi Ciğerdelen gazasında şehit düşmüştür.

III. Selim dönemine uzanan *Sadullah Ağa*'da esere adını veren Sadullah Ağanın iki seneden fazla bir süre Topkapı Sarayında gözdelere musiki dersi verdiğini okuruz. Musikiyi çok seven Sadullah Ağa, Sultan Selim'in dikkatini çektikten sonra Enderun'a yazdırılmıştır. Enderun'da güçlü bir musiki eğitimi alan Sadullah Ağa, kısa sürede devrin sayılı musikişinasları arasına girer. Sultan Selim'in meclislerine katılma şerefine nail olan Sadullah Ağa, terbiyesi, nezaketi, ahlâkı ile padişahın güvenine mazhar olur. Güçlü bir musiki eğitimiyle büyümüş olan III. Selim, Sadullah Ağadan gözdelere ders vermesini ister. Sadullah Ağanın Haremde verdiği dersler iki seneden fazla sürer. Belirtildiğine göre hemen her hafta dersler devam etmiştir. Derslerin ağırlık noktasını musiki eğitimi oluşturmaktadır. Talebelerden Mihriban, güzelliği, kabiliyeti ve sesinin letafetiyle Sadullah Ağanın dikkatini çeker. Onunla hissî bir yakınlık da peyda olur. Fakat

32 *Age.*, s. 83.

33 *Age.*, s. 59-60.

terbiyesi ve ahlâkı, padişahın gözdesiyle gönül ilişkisine girmesini, ona açılmasını engeller. Nitekim iki sene zarfında ne Mihriban'a ne de diğer kızlara karşı nezaketsiz bir davranışta bulunmaz.³⁴ Aşkını içine gömdükten sonra daha da içli besteler yapar. Diğer taraftan Mihriban, da hocasından hoşlanmaktadır. Ancak o da içindekileri açmaktan çekinir. Bu platonik aşk uzun süre devam eder. Ancak Kulekapı Mevlevî Dergahında, Sadullah Ağanın okuduğu içli ilahiler, arka tarafta bulunan Mihriban'ı hiçkırıklara boğduktan sonra olay anlaşılır. Sultan Selim bunun üzerine derhal Sadullah Ağanın idam edilmesini emreder. Ancak musikiye ve sanata büyük ehemmiyet veren padişah, bir süre sonra verdiği karardan pişman olur. Sadullah Ağanın öldürülmediğini öğrenince de vicdan azabından kurtulur. Derhal ıki sevgilinin evlenmelerine ruhsat verir.

Vak'a zamanı III. Mustafa-IV. Mustafa dönemlerini kapsayan *Hasan Mellâh*'ta³⁵ Rahibe Sipros, Mari, Donna Kamelya ve Seyit İsmail adlarında özel ders veren hocalar yer almaktadır.

Rahibe Sipros ve Mari, romanın önemli kadın kahramanlarından Cuzella'nın hocalarıdır. Varlıklı bir ailenin tek kızı olan, henüz beş altı yaşlarında annesini kaybeden Cuzella'nın eğitim ve öğretimi, Sipros ve Mari adlarındaki iki rahibeye verilmiştir.

Sipros, Katolik bir rahibedir. İngilizceyi bilmesi ve her şeyi öğrenmekteki iştihakı yüzünden birçok Protestan kitabı, birtakım felsefe eseri okumaktan geri kalmayan Sipros, fikir ve inanç hürriyeti bakımından oldukça ufku geniştir.

Sipros, rahibelerin evlenmemeleri gerektiği fikrine de karşı çıkarak politikacı bir adama gönlünü kaptırmıştır. Bir kolayını bulup rahibelikten ayrılmayı ve evlenmeyi hayal ederken sevgilisinin hükümet tarafından yakalanıp kurşuna dizilmesi üzerine hastalanıp yataklara düşer. Vereme tutulan Sipros, talebesi Cuzella'yı, arkadaşı Rahibe Mari'ye emanet ettikten bir müddet sonra vefat eder.

Rahibe Sipros, Cuzella'yı çok iyi yetiştirir. Kendisinin özgür düşünceli oluşu öğrencisine de sirayet etmiş, Cuzella her şeye geniş bir perspektiften bakmayı, fikir ve inançlara saygılı olmayı ondan öğrenmiştir.

Sipros'un talebesini emanet ettiği Rahibe Mari bir İspanyol'dur. Kendi dilinden başka Fransızca'yı, Latinceyi ve Yunancayı da bilen Mari, anlatıcıya göre

34 "Sadullah Ağa bu meşkler esnasında yalnız sanat dehasını değil, aynı zamanda terbiyesinin yükseklik derecesiyle ahlâkının temiz ve dürüstlüğü de gösteriyordu. Etrafını saran o renk renk ve çeşit çeşit dilberlerin karşısında en küçük bir erkeklik zaafına kapılmıyor, hat-ta meşk esnasında gözlerini kaldırıp hiçbirinin yüzüne bile bakmıyordu. Hiçbir kıza, ders haricinde tek bir söz bile söylemiyordu. Sadullah Ağa, talebelerine daima musavî derecede muamele gösteriyordu. Yalnız Mihriban'a daha fazla ehemmiyet verdiği hissediliyordu." (*Sadullah Ağa*, İstanbul 1944, s.65)

35 Ahmet Mıdhat, *Hasan Mellâh -yahut- Sır İçinde Esrar*, 1291 (1874), 461 s.; *Zeyl-ı Hasan Mellâh -yahut- Sır İçinde Esrar*, 1292 (1875).

“her ilmin âlimi, her fennin mahiri, ellisini tecavüz etmiş bir kadın”dır.³⁶ Cuzella'nın tahsilinde oldukça gayret eden Mari, on altı yaşında olmasına rağmen hâlâ haftada iki defa gelip ona ders vermektedir.

Cuzella, söz konusu iki mürebbiyenin eğitiminde her yönüyle mükemmel yetişir. Kendi dili İspanyolcada pek usta bir yazar ve hatta orta derecede bir şair olan Cuzella, Fransızca'yı da kusursuz derecede öğrenmiştir. Birçok konuda bilgi sahibi olan Cuzella, özellikle çok ilgilendiği ilahiyat ve felsefe konusunda üstün bir seviyeye ulaşmıştır. Güzel söz söylemede doğuştan yeteneği olan Cuzella, iyi bir tahsil devresiyle bu niteliğini daha da geliştirmiş, kitaba olan düşkünlüğü sebebiyle büyük bir kütüphaneye sahip olmuştur. Ancak hocası Sipros'un özgür düşüncesine rağmen Mari'nin içine kapanık, mutaassıp bir Katolik olduğunu belirtmek gerekir. Mari, dinler karşısındaki bağnaz tutumuyla talebesi Cuzella'yı da etkilemeye çalışmıştır. Her dinin kendine özgü kuralları olduğuna inanan ve dinlere müsamaha ile yaklaşan Cuzella, esere adını veren Hasan'a ilgi duyarken onun Müslüman, kendisinin de Hıristiyan olmasını sorun yapmaz. Hatta onunla kaçmayı bile düşünür. Hocası Mari, Müslümanlığını ileri sürerek, Cuzella'yı Hasan'dan soğutmaya çalışsa da talebesinin burada hocasından etkilenmediğini, hatta hocasına bu konuda ders bile vermeye çalıştığını belirtmek gerekir. Evlenmelerinde dinen bir engel olmadığına inanan genç kız, hocasının endişelerini gidermek için tarihte Hıristiyanlarla Müslüman gençler arasında gerçekleşmiş birlikteliklerden örnek verir.

Hasan Mellâh'ta özel eğitim veren diğer hocalar, Dona Kamelya ile Seyit İsmail Efendidir. Her iki şahıs da Fas'ta, Denizci Hasan'ın kızı Melek, Aslan Beyin oğlu Timur ve Alonzo'nun kızı Maşuka'ya ders vermektedirler.

Dona Kamelya, İspanya'dan özel olarak getirtilmiş, fakir fakat asil bir kadındır. Kırk beşine yaklaşmış olmasına rağmen olağanüstü güzelliğini korumayı başarmış olan Bayan Kamelya, çok tatlı dilli, güler yüzlü, terbiyeli, nazik, zarif, halden anlar bir kadındır.

Seyit İsmail Efendi ise, seksenini geçmiş, melek gibi yumuşak huylu, “Eflatun gibi bilgin” muhterem bir zattır. Görevi ise çocuklara alfabeyi ve ilk bilgileri öğretmektir. Talebelerin özellikle ondan korktuklarını, ciddi tavrından sıkıldıklarını, teneffüs aralarını iple çektiklerini belirtmek gerekir.

Öğretmenlerin tayini üzerinden bir sene geçtiğinde Melek on bir, Timur dokuz ve Maşuka da on iki buçuk yaşına girer. Anlatıcı, çocukların bu süre zarfında öyle pek de olağanüstü denilebilecek bir eğitim almadıklarını söyler. Çocuklar Arapçayı yüzünden okuyabilecek kadar olsun öğrenememişlerdir. Dona Kamelya, bir ara İspanyolca öğretmeye kalktıysa da konakta sürekli Arapça konuşulduğundan bunda da bir ilerleme kaydedilemez. Sadece dikmiş dikmek, çiçek yapmak gibi el hünerlerinde iki kızın bir dereceye kadar başarı gösterdiklerini

36 *Hasan Mellah*, c. I, 1874.

belirtmek gerekir. Ancak ikinci sene aynı durumda kalmayan çocukların oldukça ilerledikleri belirtilmiştir. Fakat bunda en büyük pay, özel hocalara değil, çocukların arkadaşı Yezdan'a aittir. Madrit'te okuyan Yezdan, on sekiz yaşının coşkunu ve sevecenliği ile çocukları etkilemiş ve onun eğitim hususunda yaptığı telkinler talebelerin üzerinde olumlu tesirler yapmıştır.

Yezdan'ın gelişi sadece çocukların üzerinde olumlu etkiler uyandırmakla kalmamış diğer taraftan yakışıklılığı, zekası ve sevecenliğiyle Dona Kamelya'yı da oldukça etkilemiştir. Bu hususta devreye giren yazar Ahmet Midhat Efendi, kendine has üslubu ile devrin özel hocaları hakkında bazı düşüncelerini aktarmak gereğini hisseder:

“Bir kadın olup çocuk terbiyesi için büyük konaklara giren bu kabil kadınların ise yalnız çocukları değil Yezdan gibi on sekiz, on dokuz, yirmi yaşında bulunan delikanlıları da insana alıştırmak ve bir kadın meclisinde redd-i cevap ve arz-ı hitaba muktedir etmek yolunda terbiyeye himmet edecekleri derkârdır!!!”³⁷

Anlatıcı, Dona Kamelya gibi kadınların Yezdan gibi delikanlıları kadınlara nasıl alıştıracakları hususunda imalı açıklamalarda bulunur. İspanyol mürebbiyelerinin bu tür eğitimleri hakkında Türk babalarının henüz açıklama yapacakları bir zamana gelinmediğinin altını çizer.

Gençlerin eğitimlerinin üçüncü yılında çocuklarda bir önceki yıla nazaran daha büyük bir ilerleme kaydedildiği belirtilir. Gençlerin davranışları yoluna girdiği gibi her üçü de Arapça okuyup yazmanın yanında İspanyolca konuşmaya başlamışlardır. Bir sene sonra ise İspanyolca'yı da tamamen sökerler.

Dona Kamelya, aradan iki sene geçtikten sonra Yezdan'ın kendisine soğuk davrandığını görür. Yaşanının da ilerlediğine kendisini inandıran Kamelya, artık aşkını içine gömerek Yezdan'la sadece dost olmayı arzulamaktadır. Yezdan ise onun bu yakınlığına rıza gösterir. Ancak Kamelya'nın niyeti sadece onunla dost olmak değildir. Aynı zamanda Yezdan'ın durgunluğuna sebep olan kızın kim olduğunu araştırır. Neticede Yezdan'ın Maşuka'yı sevdiğini, ancak kızın bu sevgiyle dalga geçtiğini öğrenir. Yezdan'a dostluğunu kanıtlamak isteyen Kamelya, uzun uğraşlar sonucunda Maşuka'nın da Yezdan'a aşık olmasını başarır.

Yukarıdaki örneklerden başka *Venedikli Köle*³⁸ ve *Kanunî Sultan Süleyman*'da³⁹ Sadrazam İbrahim Paşa'nın; *Dehşetler İçinde*'de Şamil'in özel hocalardan ders aldıkları belirtilmiş, fakat hocaların kimler olduğu hakkında bilgi verilmemiştir. Ayrıca *Hürrem Sultan*'da ve *Kanunî Sultan Süleyman*'da I. Süleyman'ın annesi Valide Sultanın, Hürrem Sultan'ın özel eğitiminde önemli rol oynadığı belirtilmektedir.

37 *Zeyl-ı Hasan Mellâh*, İstanbul 1292 (1876).

38 Kemalettin Şükrü, *Venedikli Köle*, İstanbul 1931.

39 Feridun Fazıl, *Kanunî Sultan Süleyman*, İstanbul 1950.

Görüldüğü gibi tarihsel dönemi konu alan romanlarda öğretmen kahramanların durumu, eğitici ve öğretici vasıfları yanında yöntem ve nitelik olarak da günümüz öğretmenlerinden bazı farklar arz etmektedir. Tarihsel dönemi konu alan romanlarda öğretmen kahramanları; şehzade-padişah hocaları, medrese hocaları ve özel ders veren hocalar olmak üzere üç grupta değerlendirdik.

Şehzade-padişah hocaları, tarihî romanlarda pek fazla akis bulmazlar. Romanlardan sadece *Kara Davut*'ta II. Mehmet; *Yavuz Sultan Selim Ağlıyor*'da I. Selim'in hocalarına yer verildiğini görüyoruz. Bunlar da ikinci derecede figüratif kahramanlardır. *Yavuz Şelim Ağlıyor*'da Şehzade Selim'in yetişmesinde Muhyiddin Efendinin önemli bir yeri olduğunu, hatta padişahlık sevdasında talebesini etkilediğini, tarihte sertliğiyle tanınan Sultan Selim'in diğer hocası Halimi Çelebiden de etkilendiğini, yeri geldiğinde onunla edebiyat, şiir, tarih gibi hususlarda sohbet etmekten zevk duyduğunu görüyoruz.

Tarihî romanlarımızda ikinci grupta müderrisler yer almaktadır. Osmanlı eğitim sisteminde akademik kadronun en önemli elemanı olan müderrisler, ele alındığı romanlarda daha çok olumlu yönleriyle betimlenmiştir. Tarihte Cinci Hoca lakabıyla meşhur Safranbolulu Hüseyin Efendi dışında, diğer müderrislerin müspet karakterler olarak romanlarda ele alındıklarını görüyoruz. Mesela Mehmet Efendi, *Osmanlı Rasputini Cinci Hoca* ve *Osmanlı Saraylarında Cinci Hoca*'da, işinin ehli, izan sahibi, iltimasa pirim vermeyen muktedir bir müderris olarak tasvir edilir. Sultan III. Selim devrine uzanan *Dehşetler İçinde*'de ise Mehmet Efendi, yirmi dört yaşlarında, vazifesine son derece bağlı, vatanını ve milletini seven genç bir müderris olarak karşımıza çıkar. Kendisine müderrislik payesi verilen ancak ele alındığı romanlarda hiçbir zaman müderris olarak görev yapmayan Cinci Hoca ise oldukça kötü bir portre olarak betimlenmiştir.

Tarihî romanlarımızda özel eğitim veren öğretmenler ise genellikle saray ve köşklere karşımıza çıkmaktadır. Bu konumdaki öğretmenlerin önemli bir kısmı işinin ehli, görevine son derece bağlı, talebelerini seven, namuslu, güvenilir kişilerdir. *Cezmi*'de esere adını veren Cezmi'nin babası ve amcasından özel dersler aldığını, *Kızıl Tuğ* ve *Hasan Mellâh*'ta özel öğretmenlerin dışarıdan getirtildiklerini, *Ciğerdelen* ve *Sadullah Ağa*'da ise özel öğretmenlerin çevredeki kişilerden tercih edildiklerini görüyoruz. XIII. yüzyıla giden *Kızıl Tuğ*'da Şam'dan getirtilen Ömer ile Ali Mervan'ın talebelerine o kadar önem vermediklerini, sadece kendi çıkarlarını gözettiklerini, talebeleriyle uyuşamayınca kirli işlere bulaştıklarını belirtmek gerekir.

Bütün bunlarla birlikte tarihî romanlarımızda diğer meslek grubundaki kahramanlarla mukayese edildiklerinde öğretmen kahramanların sayıca oldukça az kaldıklarını, genellikle figüratif kalmaları dolayısıyla da önemli işlevlerinin olmadıklarını söylemeliyiz. Ancak öğretmen kahramanlar kendilerinden çok genellikle ait oldukları devrin eğitim zihniyetini yansıtmaları ve önemli roman kahramanları üzerindeki tesirleri bakımından önem kazanırlar.